

Αρχαία ελληνική λογοτεχνία

Ο όρος **αρχαία ελληνική λογοτεχνία** αναφέρεται στα γραπτά λογοτεχνικά μνημεία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας με όρια τον 8ο αι. π.Χ. και τα μέσα περίπου του 4ου αι. (ίδρυση της Κωνσταντινούπολης). Τα προγενέστερα γραπτά μνημεία, δηλαδή οι πινακίδες σε γραμμική Β είναι έγγραφα χωρίς λογοτεχνικό χαρακτήρα, γι' αυτό στις απαρχές της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας τοποθετούνται τα έργα του Ομήρου που συντέθηκαν τον 8ο αι. π.Χ.^[1] Το όριο της μεταφοράς της πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη είναι συμβατικό, καθώς δεν υπάρχει μία ριζική τομή στη λογοτεχνική παραγωγή: τα παλαιότερα ρεύματα συνέχισαν να συνυπάρχουν με τα νεότερα για ένα διάστημα, σε έργα συγγραφέων όπως ο Νόννος (*Διονυσιακά*), ο Μουσαίος *Βικιπαίδεια:Επιχείρηση αποσαφήνιση*^[2]

- Μέγας Αλέξανδρος

έπος Όμηρος προφορική λογοτεχνία

Έκτορας Αχιλλέας Αγαμέμνονας

Εύμηλος ο Κορίνθιος Οιδίποδας Άργος Αρχαία Θήβα τρωικός κύκλος τρωικός πόλεμος Οδυσσέας

αρχαϊκή εποχή Αιγαίο Αρχαία Σπάρτη^{[3][4][5]}

ΗΣίοδος^{[6][7][8]}

Εύμηλος ο Κορίνθιος Ρόδος Λίνδος Αλικαρνασός^[9]

αυλός^[10]

[11]

Αλκαίος Ανακρέων Αλκμάν Στήσιχορος Ίβυκος Σιμωνίδης [*ανάγκη αποσαφήνισης*], τον Βακχυλίδη και τον Πίνδαρο.

Η λυρική ποίηση με τη σημερινή σημασία μπορεί να διακριθεί σε επιμέρους κατηγορίες με διάφορα κριτήρια (περιεχόμενο, μετρική μορφή, τρόπο παρουσίασης και συνοδείας).

Η ελεγεία

Για τις ρίζες και τον δημιουργό της ελεγείας οι αρχαίες μαρτυρίες είναι συγκεχυμένες. Ο Οράτιος στην *ποιητική τέχνη* (*Ars poetica* 77) αναφέρει ότι οι γραμματικοί διαφωνούσαν για τον δημιουργό της. Η επικρατούσα άποψη ήταν ότι οι ρίζες της βρίσκονται στον νεκρικό θρήνο. Πράγματι δεν είναι απίθανο στις περιοχές της Λυδίας και της Φρυγίας, απ' όπου φαίνεται ότι προήλθε η ελεγεία, αρχικά να είχε αυτή τη σημασία. Εξάλλου ο Ευριπίδης αναφέρει τη λέξη *έλεγος* με τη σημασία του θρήνου. Όμως τα πρώτα δείγματα που γνωρίζουμε έχουν διαφορετικό περιεχόμενο.^[12] Η λέξη *έλεγειον* εμφανίζεται για πρώτη φορά τον 5ο αι. για να χαρακτηρίσει τη στιχουργική μορφή του πεντάμετρου. Ο ιαμβικός πεντάμετρος αποτελείται από δύο ημιστίχια του εξάμετρου κομμένα στην πενθημιμερή τομή και τοποθετημένα στη σειρά σαν ενιαίος στίχος. Συνήθως αυτός ο πεντάμετρος στίχος συνδυαζόταν με έναν εξάμετρο και σχημάτιζε το ελεγειακό δίστιχο.

Ο πρώτος εκπρόσωπος της ελεγείας είναι ο Καλλίνος ο Εφέσιος (περίπου στο μέσον του 7ου αι. π.Χ.). Τα έργα του, όπως και τα έργα του λίγο νεότερου Τυρταίου που έδρασε στη Σπάρτη, είναι πολεμικές ελεγείες που εμπνυχώνουν για τη μάχη, προβάλλοντας ηρωικά ιδανικά που δεν απέχουν πολύ από τα ομηρικά. Περισσότερο αφηγηματικό περιεχόμενο έχουν οι ελεγείες του Μίμνερμου του Κολοφώνιου (γύρω στο 600 π.Χ.). Ο Σόλων συνέθεσε πολλές ελεγείες στις οποίες ανέπτυξε τις πολιτικές ιδέες του και το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα. Τέλος, έλεγείες με γνωμικό τόνο έγραψε ο Θέογνις (περ. 570-500 π.Χ.)

Ο Ίαμβος

Οι ρίζες του ίαμβου βρίσκονται στις βωμολογικές εκδηλώσεις που συνόδευαν τη λατρεία της γονιμότητας. Επειδή η μορφή που χρησιμοποιούσαν ήταν ο ίαμβος, η έκφραση με ίαμβους ισοδυναμούσε με υβριστική πράξη.^[13] Ο πρώτος ποιητής που χρησιμοποίησε την ιαμβική μορφή σε ποίηση, χωρίς να την απομακρύνει από τον κριτικό χαρακτήρα της, ήταν ο Αρχίλοχος από την Πάρο (7ος αι. π.Χ.). Στους ίαμβους του αντιτίθεται στις καθιερωμένες αριστοκρατικές αντιλήψεις και τα ηρωικά-πολεμικά ιδεώδη: δεν διστάζει να δηλώσει τη χαρά του που έσωσε τη ζωή του όταν σε μια μάχη πέταξε την ασπίδα του και τράπηκε σε φυγή. Απαισιόδοξη αντίληψη για τον κόσμο εκφράζει στους ίαμβους του ο Σημωνίδης ο Αμοργίνος. Στον *Ίαμβο των γυναικών* παρουσιάζει τις γυναίκες σαν το μεγαλύτερο από όλα τα κακά της ανθρώπινης ζωής. Ένας άλλος σημαντικός ιαμβογράφος, ο Ιπώναξ ο Εφέσιος, στους ίαμβους του διεκτραγωδεί τη φτώχεια του ή κακολογεί τους εχθρούς του, με ρεαλισμό, χιούμορ και αθυροστομία.

Το αιολικό μέλος

Η Λέσβος είχε μεγάλη φήμη ως μουσικό νησί: σύμφωνα με το μύθο, όταν οι γυναίκες της Θράκης διαμέλισαν τον Ορφέα, το κεφάλι και η λύρα του θάφτηκαν στη Λέσβο. Αυτή η φήμη οφείλεται στους μεγάλους λυρικούς ποιητές Σαπφώ και Αλκαίο^[14], όμως πριν από αυτούς εκεί γεννήθηκε και ένας άλλος λυρικός ποιητής, ο Τέρπανδρος, ο οποίος κατά την παράδοση κατασκεύασε την επτάχορδη λύρα, αν και τα ιστορικά ευρήματα δείχνουν ότι το όργανο προϋπήρχε.^[15] Από τη Λέσβο καταγόταν και ο κιθαρωδός Αρίων, γνωστός από τη μυθική διήγηση της σωτηρίας του από ένα δελφίνι. Ο Αλκαίος και Σαπφώ ήταν σχεδόν συνομήλικοι και κατάγονταν από αριστοκρατικές οικογένειες του νησιού. Ο Αλκαίος ανέπτυξε πολιτική δράση και έζησε πολλά χρόνια εξόριστος. Σε αρκετά τραγούδια του ανέπτυξε πολιτικά θέματα που σχετιζόνταν με τη δράση του σε μία πολιτική εταιρεία. Έγραψε όμως και ύμνους, ερωτικά τραγούδια, καθώς και συμποτικά άσματα.^[16] Η Σαπφώ έγραψε κυρίως ερωτική ποίηση. Ο τρόπος με τον οποίο περιέγραψε τα συμπτώματα του ερωτικού πάθους άσκησε σημαντική επίδραση στην ερωτική ποίηση των επόμενων αιώνων.^[17]

Το χορικό μέλος

Αν στις αιολικές περιοχές αναπτύχθηκε μονωδική ποίηση προσωπικού χαρακτήρα, από τη δωρική Σπάρτη ξεκίνησε το χορικό μέλος, τραγούδι που παρουσιάζονταν από μία ομάδα (χορό) με μουσική συνοδεία, και προοριζόταν για δημόσιες τελετές (γιορτές, τελετές, εορτασμούς). Αυτή η ανάπτυξη δικαιολογείται από τα δωρικά ήθη, που προέκριναν τον ομαδικό τρόπο ζωής και ευνοούσαν τη συλλογική έκφραση.^[18] Οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της λυρικής ποίησης που έδρασαν στη Σπάρτη κατάγονταν από άλλες περιοχές. Οι ποιητές, τους οποίους μετακαλούσαν οι Δωριείς, δεν ήταν δυνατό να χρησιμοποιήσουν τη γνήσια δωρική διάλεκτο. Γι' αυτό παρατηρούμε στα χορικά μέλη ιωνισμούς, αιολισμούς και άλλους γλωσσικούς τύπους. Από το έργο του Αλκμάνα, που καταγόταν από τις Σάρδεις αλλά έζησε στη Σπάρτη, σώζονται μόνο αποσπάσματα, τα μεγαλύτερα από τα οποία προέρχονται από ένα *παρθένειο*, άσμα που τραγουδούσαν νέες κοπέλες προς τιμήν μιας θεάς. Εκτός από τη Σπάρτη, η χορική ποίηση αναπτύχθηκε και στη Μεγάλη Ελλάδα, απ' όπου προέρχονται δύο σημαντικοί εκπρόσωποι, ο Στησίχορος και ο Ίβυκος. Ο Στησίχορος είναι γνωστός κυρίως για την *Παλινωδία*, όπου εξιστορεί ότι η ωραία Ελένη δεν είχε ακολουθήσει τον Πάρι στην Τροία, ιστορία στην οποία βασίστηκε η *Ελένη* του Ευριπίδη.^[19] Ο Ίβυκος ξεκίνησε με μυθολογικά θέματα, όπως ο Στησίχορος, αλλά όταν αργότερα πήγε στην αυλή του Πολυκράτη της Σάμου στράφηκε σε ερωτικά θέματα, στα οποία

βασίστηκε η εικόνα της αρχαίας κριτικής για το έργο του.^[20] Ο Σιμωνίδης ο Κείος φαίνεται ότι ήταν ο πρώτος που έγραψε επινίκια άσματα για νικητές αθλητικών αγώνων.^[21] Οι *επίνικοι* έφτασαν στην ακμή τους με το έργο του Πινδάρου. Εκτός όμως από τους αθλητικούς αγώνες ο Πίνδαρος ύμνησε και τις νίκες των Ελλήνων στους περσικούς πολέμους.^[22] Ο τελευταίος σημαντικός λυρικός ήταν ο Βακχυλίδης, που συνέθεσε, όπως και ο Πίνδαρος, λατρευτικά τραγούδια (διθυράμβους, παιάνες, ύμνους), ερωτικά, επίνικους και εγκώμια.^[23]

Άλλοι λυρικοί

Σημαντικός λυρικός ποιητής που έγραψε πολλά είδη τραγουδιών στην ιωνική διάλεκτο ήταν ο Ανακρέων, που ύμνησε πρωτίστως τον έρωτα και το κρασί, αλλά συνέθεσε επίσης ύμνους, θρήνους και σκωπτικά τραγούδια.^[24] Από τον χώρο της ηπειρωτικής Ελλάδας προέρχονται κάποιες ποιήτριες που συνέθεσαν λυρικά τραγούδια. Η Κόριννα από την Τανάγρα, πιθανότατα σύγχρονη του Πινδάρου, έγραψε για τους θρύλους και τους μύθους της Βοιωτίας, όπως των πόλεμο των επτά Αργείων στρατηγών εναντίον της Θήβας. Συνέθεσε ακόμη και ένα τραγούδι που παρουσιάζει το μουσικό συναγωνισμό μεταξύ του Ελικώνα και του Κιθαιρώνα.^[25] Ως δασκάλα της αναφέρεται η ποιήτρια Μυρτίδα. Από το Άργος καταγόταν η ποιήτρια Τελέσιλλα, από τη Σικυώνα ή Πράξιλλα, ενώ στην Τήλο έζησε η Ήρινα, χρονολογικά πολύ μεταγενέστερη (4ος αι. π.Χ.).

Η γένεση του δράματος

Δείτε επίσης: Αρχαίο ελληνικό θέατρο, τραγωδία

Στο δεύτερο μισό του 6ου αι. π.Χ. άρχισε να αναπτύσσεται στην Αθήνα η δραματική ποίηση. Για την προέλευσή της είναι λίγες πληροφορίες γνωστές και οι αρχαίες πηγές συχνά δίνουν αντιφατικές πληροφορίες. Από συνδυασμό των παρατηρήσεων του Αριστοτέλη στην ποιητική του με τα ιστορικά δεδομένα, συμπεραίνουμε ότι τραγωδία και κωμωδία έχουν τις ρίζες τους σε λατρευτικές τελετές. Κατά τον Αριστοτέλη η τραγωδία προήλθε από τους εξάρχοντες του διθυράμβου αλλά και από τα σατυρικά άσματα. Αυτές οι πληροφορίες, αν και επιφανειακά αντιφατικές, αν συνδυαστούν με άλλες μαρτυρίες οδηγούν σε μια εύλογη υπόθεση. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο Αρίων ήταν ο πρώτος που συνέθεσε διθυράμβους και το λεξικό της Σούδας αναφέρει τον Αρίωνα ως ευρετή του τραγικού τρόπου. Φαίνεται ότι αυτός ήταν ο πρώτος που ανέδειξε τον λατρευτικό προς τον Διόνυσο διθύραμβο σε καλλιτεχνικό είδος και το παρουσίασε με σατύρους. Επομένως η ονομασία τραγωδία προήλθε από τη σύνθεση των λέξεων τράγων ωδή, αφού οι σάτυροι εκλαμβάνονταν ως μορφές τράγων.^[26]

Σύμφωνα με μαρτυρία του Πάριου μάρμαρου, ο Θέσπης ανέβασε πρώτος τραγωδία στην 61η Ολυμπιάδα (δηλαδή στο διάστημα 536-532 π.Χ.). Το λεξικό της Σούδας αναφέρει ότι ο Θέσπης πρώτος χρησιμοποίησε μάσκα, γεγονός που δεν ισχύει γιατί το προσωπείο ήταν σε χρήση από παλιότερα.^[27] Μετά τον Θέσπη, οι πρώτοι τραγικοί ποιητές για τους οποίους υπάρχουν μαρτυρίες είναι ο Φρόνιχος, γνωστός κυρίως γιατί εμπνεύστηκε από την άλωση της Μιλήτου το 494 π.Χ. για την τραγωδία του *Μιλήτου άλωσις* και τιμωρήθηκε επειδή θύμισε στους Αθηναίους «οικεία κακά», ο Χοιρίλος, για τον οποίο οι γνώσεις μας είναι ελάχιστες και από τα 160 δράματα που φέρεται να έγραψε γνωρίζουμε μόνο ένα, την *Αλόπη*, και ο Πρατίνας, γνωστός κυρίως για τη διαμόρφωση του σατυρικού δράματος.

Για την κατανόηση της ανάπτυξης του αρχαίου ελληνικού θεάτρου δεν πρέπει να παραβλέπεται η στενή σχέση του με τη θρησκευτική λατρεία και ο δημόσιος χαρακτήρας του. Οι παραστάσεις τραγωδιών και κωμωδιών («διδασκαλίες») γίνονταν αποκλειστικά στο πλαίσιο θρησκευτικών εορτών: στα Μεγάλα Διονύσια, τον μήνα Ελαφβολιών (Μάρτιος-Απρίλιος) στα Λήναια, το μήνα Γαμηλιώνα (Ιανουάριος-Φεβρουάριος). Στα Μεγάλα Διονύσια οι δραματικοί αγώνες διαρκούσαν τρεις ημέρες και κάθε μέρα παρουσιαζόταν μία τετραλογία (τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα) και μία κωμωδία. Η χρηματοδότηση των παραστάσεων γινόταν εν μέρει από το κράτος και εν μέρει από εύπορους πολίτες (*χορηγούς*). Την εποχή του Περικλή καθιερώθηκε και οικονομική ενίσχυση για τους άπορους πολίτες που δεν μπορούσαν να διαθέσουν την αγορά εισιτηρίων.

Ο πεζός λόγος

Στην Ελλάδα αναπτύχθηκε πρώτα η ποίηση και ο πεζός λόγος στην έντεχνη μορφή του χρησιμοποιήθηκε αργότερα. Με εξαίρεση κείμενα χωρίς λογοτεχνική πρόθεση ή αξία (ιστορικές αναγραφές που περιείχαν καταλόγους αρχόντων, ιερέων και νικητών των ολυμπιακών αγώνων και «ρήτρες», δηλαδή καταγραφές συνθηκών και νόμων), στις αρχές της πεζογραφίας τοποθετούνται φιλοσοφικά και ιστοριογραφικά κείμενα. Η ανάπτυξη του πεζού λόγου, όπως και της ποίησης, ξεκίνησε από την Ιωνία. Εκτός από τα ιστοριογραφικά και φιλοσοφικά κείμενα, την ίδια περίοδο γράφτηκαν και θεολογικά κείμενα που σήμερα έχουν χαθεί, όπως το *Περί θυσιών του Επιμενίδα* και η *Θεολογία του Φερεκύδη*. Ακόμη, στον 6ο αι. τοποθετείται η ζωή του Αισώπου και οι αλληγορικές διδακτικές αφηγήσεις που είναι γνωστές ως μύθοι του Αισώπου.

Οι φυσικοί φιλόσοφοι

Στις πρωταρχές της φιλοσοφίας και των επιστημών βρίσκονται οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, γνωστοί και ως «φυσικοί φιλόσοφοι», αφού ασχολούνται με θέματα φυσικά και κοσμολογικά: ο Θαλής ο Μιλήσιος, ο Αναξίμανδρος, και ο Αναξίμανης, επίσης από τη Μίλητο, προσπάθησαν να καθορίσουν την αρχή των όντων και ασχολήθηκαν και με θέματα αστρονομικά, γεωγραφικά, μαθηματικά κ.α. Στη Σάμο γεννήθηκε ο Πυθαγόρας, αλλά έζησε στην Κάτω Ιταλία όπου συγκέντρωσε οπαδούς και ίδρυσε σχολή. Ο Ηράκλειτος από την Έφεσο συνέχισε τις οντολογικές αναζητήσεις των παλαιότερων αλλά διατύπωσε και τη θεωρία για τον *λόγο* ως κανονιστική αρχή που ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ αντιθέτων δυνάμεων δημιουργώντας την *παλίντονον αρμονίαν*. Ο σύγχρονός του Παρμενίδης, από την Κάτω Ιταλία ασχολήθηκε με οντολογικά θέματα, αλλά προτίμησε την έμμετρη μορφή στη συγγραφή. Έμμετρη μορφή προτίμησε και ο Εμπεδοκλής από τη Σικελία.

Οι αρχές της ιστοριογραφίας

Οι πιο παλαιοί ιστοριογράφοι ονομάζονται «λογογράφοι». Η ονομασία αυτή δεν έχει σχέση με τους ρήτορες που συνέγραφαν λόγους, αλλά καθιερώθηκε για να διακρίνει τους συγγραφείς που έγραψαν σε πεζό λόγο από τους ποιητές. Οι ρίζες αυτού του είδους ιστοριογραφίας βρίσκονται στην καταγραφή ταξιδιωτικών και γεωγραφικών πληροφοριών (όπως ο «περίπλους» που έγραψε ο Σκύλαξ τον 6ο αι. για να περιγράψει το ταξίδι του από τον ποταμό Ινδό ως τον Αραβικό κόλπο). Ο λόγος τους ήταν μίμηση του Ομήρου και του έπους και όπως γράφει ο Αριστοτέλης «φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον ποίησις ιστορίας εστίν». Συνεπώς οι λογογράφοι μιμούμενοι την επική ποίηση δε μεταχειρίζονταν μόνο την ιωνική διάλεκτο και πολλές εκφράσεις της επικής γλώσσας, αλλά απέβλεπαν κυρίως στα εξωτερικά φαινόμενα και δεν εξέταζαν τη συνάφεια των πραγμάτων και των γεγονότων με όλο που έδειχναν κάποια τάση προς τον ορθολογισμό. Καταγίνονταν κυρίως με την κτίση των πόλεων, τη γενεαλογία των βασιλευόντων γενών, τα αξιόλογα φυσικά φαινόμενα και τα έθιμα των διαφόρων λαών. Παράλληλα δεν ξεχώριζαν την ιστορία από τους μύθους και επειδή παρέβλεπαν την ιστορία του παρόντος καταγίνονταν με αυτή του σκοτεινού παρελθόντος. Τα έργα όμως αυτά εξαφανίστηκαν πρώτα από τις τεχνικότερες και τις κριτικότερες συγγραφές των αττικών και αλεξανδρινών συγγραφέων και έτσι δε σώθηκε κανένα από αυτά. Ο παλαιότερος από τους Ίωνες λογογράφους είναι ο Κάδμος ο Μιλήσιος, που άκμασε κατά τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. Φέρεται ως συγγραφέας της *Μιλήτου Κτίσεως*. Ο νεότερός του Ακουσίλαος έγραψε γενεαλογίες. Άλλοι λογογράφοι υπήρξαν: ο Χάρων από τη Λάμψακο, ο Φερεκύδης από τη Λέρο, ο Ελλάνικος από τη Μυτιλήνη, ο Αντίοχος από τις Συρακούσες. Ο πιο γνωστός από τους λογογράφους υπήρξε ο Εκαταίος ο Μιλήσιος γνωστός από την κριτική του Ηροδότου. Ο Εκαταίος γεννήθηκε το 540 π.Χ. και πήρε μέρος στην ιωνική επανάσταση. Έγραψε γενεαλογίες και *Γης περίοδον, δηλαδή περιήγηση της γης*. Το τελευταίο αυτό έργο διαιρείται σε δύο μέρη, Ευρώπη και Ασία, και δεν είναι όπως τα έργα των άλλων λογογράφων, συλλογή διηγήσεων, τις περισσότερες φορές φανταστικών, αλλά πραγματική έρευνα (ιστορίας) στην οποία ο συγγραφέας εκθέτει τις προσωπικές του παρατηρήσεις.

Κλασική περίοδος

Στην κλασική εποχή κέντρο της πνευματικής ζωής καθίσταται η Αθήνα, όπου έζησαν και έδρασαν οι περισσότεροι συγγραφείς και στοχαστές.^[28] Η δραματική ποίηση, που είχε πρωτοεμφανιστεί στο τέλος της προηγούμενης περιόδου, φτάνει στην ακμή της, που συμπορεύεται με την ακμή της αθηναϊκής δημοκρατίας, και φθίνει όταν αποδυναμώνεται το δημοκρατικό πολίτευμα.^[29] Οι φιλοσοφικές αναζητήσεις συνεχίζονται και παίρνουν νέα κατεύθυνση με την εμφάνιση των σοφιστών, που επηρέασαν πολλούς τομείς των γραμμάτων και των τεχνών^[30] και δίνεται ώθηση στην καλλιέργεια του πεζού λόγου με την ανάπτυξη της ιστοριογραφίας και την εμφάνιση της ρητορικής.

Η ακμή της τραγικής ποίησης

Αισχύλος, Σοφοκλής και Ευριπίδης

Ασφαλώς οι μεγαλύτερες μορφές της αττικής τραγωδίας υπήρξαν ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης. Και οι τρεις με το μεγαλόπνοο έργο τους συνέβαλαν στην ανάπτυξη του τραγικού δράματος στην Αθήνα και υπήρξαν οι κυριότεροι διαμορφωτές του. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο Αισχύλος, ο μέγιστος των τραγικών, που αναδεικνύεται πλάι στο δραματικό συγγραφέα και μέγας ποιητής, ώστε και σήμερα να μπορούμε άφοβα να τον συγκαταλέξουμε ανάμεσα στους πιο περίφημους ποιητές της ανθρωπότητας. Ο Σοφοκλής πάλι ξεχωρίζει για το δραματικό βάθος των τραγωδιών του, την ανθρωπιά των ηρώων του και την προσήλωσή του στους μύθους της Αττικής. Τέλος ο Ευριπίδης διακρίνεται για τις τεχνικές και γενικότερες καινοτομίες, που εισήγαγε στο αρχαίο ελληνικό θέατρο. Ο Ευριπίδης επιχείρησε να εισδύσει στο βάθος της ψυχής του ανθρώπου και να την παραστήσει σε κατάσταση πάθους. Φέρνει δε συχνά τους ήρωές του σε εσωτερικές συγκρούσεις καθήκοντος και πάθους.

Οι άλλοι τραγικοί

Εκτός από τους τρεις μεγάλους τραγικούς, οι αλεξανδρινοί φιλόλογοι είχαν τοποθετήσει στον «κανόνα» των τραγικών συγγραφέων τον Ίωνα από τη Χίο και τον Αχαιό από την Ερέτρια. Ο πρώτος, σύμφωνα με το λεξικό της Σούδας, παρουσίασε την πρώτη του τραγωδία ανάμεσα στα χρόνια 452-499 π.Χ. Είχε πλούσιο συγγραφικό έργο και οι σύγχρονοί του θεωρούσαν τις τραγωδίες το σημαντικότερο τμήμα του έργου του. Για τον Αχαιό γνωρίζουμε μόνο ότι ήταν περίφημα τα σατυρικά δράματά του.^[31] Γνωστός τραγικός της κλασικής εποχής ήταν και ο Αγάθων, που άκμασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του Ευριπίδη και έχει μείνει γνωστός από τη διακωμώδησή του στα έργα του Αριστοφάνη, αλλά και επειδή το Συμπόσιο του Πλάτωνα διαδραματίζεται στον εορτασμό της πρώτης νίκης του στα Λήνια το 417.

Μετά το τέλος του πελοποννησιακού πολέμου οι δραματικοί αγώνες άλλαξαν. Οι τραγικοί ποιητές συμμετείχαν με δύο μόνο τραγωδίες και το σατυρικό δράμα έγινε αυτόνομο. Ακόμη, και στη μορφή της τραγωδίας παρατηρούνται αλλαγές: ο ρόλος των χορικών τμημάτων περιορίζεται και τα λυρικά τμήματα γίνονται εμβόλιμα τμήματα χωρίς σχέση με τη δράση, αντί για το περιεχόμενο και τις δραματικές συγκρούσεις δίνεται έμφαση στη ρητορική και το θέαμα υπερσχύει του λόγου.^[32] Από τον 4ο αιώνα σώζονται λίγες πληροφορίες για συγγραφείς και τίτλους έργων.

Η αττική κωμωδία

Και οι ρίζες της κωμωδίας είναι επίσης άγνωστες. Κατά τον Αριστοτέλη η κωμωδία προήλθε από τα φαλλικά άσματα που σχετίζονταν με την λατρεία του Διονύσου και η ονομασία της προήλθε από τον κόμο, μια εύθυμη συντροφιά που έπαιρνε μέρος σε αυτές τις γιορτές. Για τις αρχαίες φαλλικές εορτές, που φαίνεται ότι διεξάγονταν σε πολλές περιοχές, υπάρχουν διάφορες μαρτυρίες, όπως του Σήμου από τη Δήλο, ελληνιστικού συγγραφέα που περιγράφει ομάδες φαλλοφόρων. Στην Αθήνα τέτοιες εκδηλώσεις γίνονταν στα Ανθεστήρια. Ακόμη, οι διάφορες επεισοδιακές σκηνές που διανθίζουν τις κωμωδίες, ενδέχεται να έχουν τις ρίζες τους σε

διάφορα μιμητικά δρώμενα όπως των δεικηλικτών της Σπάρτης που αναπαριστούσαν σκηνές όπως η κλοπή φρούτων. Σύμφωνα με αρχαίες θεωρίες, η αθηναϊκή κωμωδία μπορεί να είχε τις ρίζες της στη μεγαρική φάρσα και ειδικότερα τον ποιητή Σουσαρίωνα. Μια άλλη πηγή μπορεί να είναι οι διονυσιακοί χοροί ανδρών μεταμφιεσμένων με παραφουσκωμένα κουστούμια σε κοιλαράδες. Τέλος, ο Αριστοτέλης συνέδεε την ανάπτυξη της κωμωδίας με τους Σικελούς ποιητές Επίχαρμο και Φόρμη.

Η κωμωδία άργησε να ενταχθεί σε επίσημα προγράμματα διαγωνισμών σε σχέση με την τραγωδία: ο πρώτος διαγωνισμός στα Μεγάλα Διονύσια έγινε το 486 π.Χ. με νικήτη τον Χιωνίδα. Οι παλαιότεροι κωμικοί ποιητές της Αττικής μετά τους Περσικούς πολέμους ήταν ο Εκφαντίδης και ο Μάγνης, τον οποίο μνημονεύει ο Αριστοφάνης στους *Ιπλῆς*. Αναφέρεται ότι ο Μάγνης νίκησε ένδεκα φορές και οι γνωστές σήμερα κωμωδίες του ονομάζονται *Βαρβιτσιταί*, *Βάτραχοι*, *Όρνιθες*, *Λυδοί* και *Ψήνες*. Ο Κρατίνος ήταν επιτυχημένος κωμωδιογράφος. Έγραψε 21 κωμωδίες, από τις οποίες οι πιο γνωστές ήταν οι *Αρχίλοχοι*, οι *Χείρωνες*, οι *Θράτται*, οι *Ευνείδαι*, οι *Οδυσσεείς*, οι *Βουκόλοι* και η *Πυτίνη*. Συχνός στόχος της σάτιράς του ήταν ο Περικλής. Νίκησε 6 φορές στα Διονύσια και 3 στα Λήναια. Ο Κράτης, που διατέλεσε υποκριτής του Κρατίνου, νίκησε για πρώτη φορά το 449. Κατά τον Αριστοτέλη πρώτος αυτός εγκατέλειψε την ιαμβική κοροϊδία και επιδίωξε να παρουσιάσει ένα συγκροτημένο σύνολο.^[33] Η Σούδα αναφέρει δύο ποιητές κωμωδιών με το όνομα αυτό. Ο Φερεκράτης προχωρεί περισσότερο από τους προηγούμενους κωμωδιογράφους και παρουσιάζει αντί άτακτα σκώμματα έξυπνα πλεγμένες υποθέσεις. Γνωστές κωμωδίες του ήταν ο *Δουλοδιδάσκαλος*, η *Κοριαννώ*, οι *Μυρμηκάνθρωποι*, ο *Χείρων*. Έντονα πολιτικοποιημένες κωμωδίες έγραψαν οι ποιητές Έρμιππος και Πλάτων. Ο Έρμιππος δεν περιόρισε την κριτική του μόνο μέσω των έργων του, αλλά προκάλεσε και πολλές δίκες. Ο Πλάτων ήταν ο πρώτος που ονόμασε κωμωδίες του με τα ονόματα των πολιτικών που σχολίαζε (Υπέρολος, Πείσανδρος, Κλεοφών). Σύγχρονος του Αριστοφάνη και σημαντικός αντίπαλός του ήταν ο Εύπολις, που ανέβασε έργο πρώτη φορά το 429 και νίκησε 7 φορές. Ο Στράτις (κατά το 420- 390 π.Χ.) έγραψε 16 κωμωδίες σύμφωνα με τη Σούδα. Κάποιες από αυτές φαίνεται ότι παρωδούσαν τραγικά θέματα (*Μήδεια*, *Τρωίλος*, *Φοίνισσαι*, *Χρυσίππος*). Στον *Κινησία* διακωμωδούσε τη σκελετική μορφή του ομώνυμου διθυραμβοποιού και στον *Πανσανία* ή *Μακεδόνες* αναφερόταν στη διαμονή του Αγάθωνα και του φίλου του Πανσανία στην αυλή του βασιλιά Αρχέλαου της Μακεδονίας. Ο Θεόπομπος (5- 4 αιώνας π.Χ.), στα όρια μεταξύ αρχαίας και μέσης κωμωδίας, κατά το λεξικό της Σούδας έγραψε 24 κατά δε τον Ανώνυμο (*περί κωμωδίας*) 17 κωμωδίες (*Ειρήνη*, *Στρατιώτιδες*, *Ηδύχαρης*, *Άδμητος*, *Πηνελόπη*, *Μήδος* κ.α.). Από αυτές η *Ειρήνη* είχε πολιτική υπόθεση, οι *Στρατιώτιδες* θυμίζουν τις *Εκκλησιάζουσες* του Αριστοφάνη και από τον *Ηδύχαρη* σώθηκε κάποιος υπαινιγμός στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα. Στην μεταβατική περίοδο προς τη μέση κωμωδία ήταν και ο ποιητής Εύβουλος, που κατά τη Σούδα έγραψε 100 έργα.

Αριστοφάνης

Ο χρόνος που γεννήθηκε ο μεγαλύτερος κωμικός ποιητής της αρχαιότητας δεν είναι γνωστός. Άλλοι τον τοποθετούν στο 453 π.Χ. άλλοι στο 452 π.Χ. και άλλοι στο 445 π.Χ. Τα πρώτα έργα του παραστάθηκαν με ονόματα άλλων σκηνοθετών: Έτσι το 427 π.Χ., ανέβασε τους *Δαιταλῆς* με το όνομα του Φιλωνίδα, το 426 π.Χ., τους *Βαβυλωνίους* και το 425 π.Χ. τους *Αχαρνῆς* με το όνομα του Καλλίστρατου. Και οι δυο αυτοί ηθοποιοί παράσταναν πολλά χρόνια στα έργα του Αριστοφάνη, ο πρώτος τα πρόσωπα των δημοσίων αρχόντων κι ο δεύτερος ιδιωτών.

Πόσες κωμωδίες έγραψε ο Αριστοφάνης δεν ξέρουμε με σιγουριά. Άλλοι λένε 54, άλλοι 44 κι άλλοι 43. Ως εμάς σώθηκαν οι τίτλοι 37 έργων του. Απ' όλα αυτά έχουμε σήμερα έντεκα ολόκληρες κωμωδίες του. Στόχοι της κριτικής του ήταν οι πολιτικοί, σε μια περίοδο που η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν εύθραυστη και ο δήμος ήταν αντικείμενο εκμετάλλευσης δημαγωγών, οι σοφιστές, ο Σωκράτης και ο Ευριπίδης. Αντιθέτως δεν έπληξε ποτέ τους φιλειρηνικούς αγρότες και την αριστοκρατική τάξη των ιππέων, την οποία θεωρούσε θεματοφύλακα της παλαιάς ηθικής τάξης.^[34] Ο Κλέων, πολιτικός τον οποίο ο Αριστοφάνης καυτηρίασε έντονα, είχε απαγγείλει κάποια κατηγορία εναντίον του με αφορμή τους *Βαβυλωνίους*, αλλά δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες για την υπόθεση.

Η μέση κωμωδία

Κατά τον 4ο αι. παρατηρούνται αλλαγές στην κωμωδία και γι' αυτό το λόγο οι αρχαίοι κριτικοί είχαν ονομάσει την περίοδο μετά τον Αριστοφάνη έως τον Μένανδρο μέση κωμωδία (σε αντίθεση με την αρχαία που προηγήθηκε και τη νέα που ακολούθησε. Από τα πολλά ονόματα συγγραφέων έχουν ξεχωρίσει οι Άλεξις, Αναξανδρίδης και Αντιφάνης.^[35] Από όσο μπορεί κανείς να υποθέσει, η μέση κωμωδία ήταν λιγότερο πολιτικοποιημένη, με λιγότερο τολμηρό λεξιλόγιο, ενώ από δραματικής πλευράς είχε καταργηθεί η *παράβασις* και ρόλος των χορικών ως προς την υπόθεση είχε περιοριστεί.

Η υπόλοιπη ποίηση

Η ποίηση στην κλασική εποχή αναπτύχθηκε στη σκιά της τραγωδίας και οι ειδήσεις που έχουμε για τα άλλα ποιητικά είδη είναι λιγοστές.^[36] Το είδος που γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη ήταν ο διθύραμβος, που παρουσιαζόταν στα Μεγάλα Διονύσια σε διαγωνισμό ανάμεσα στις 10 φυλές της Αθήνας. Για την ακρόαση των διθύραμβων ο Περικλής ανέγειρε κοντά στο παλιότερο θέατρο του Διονύσου, το Ωδείο, κυκλικό στεγασμένο οικοδόμημα. Εκεί γίνονταν οι μουσικοί αγώνες και ο νικητής διθύραμβοποιός έπαιρνε ως έπαθλο πολυτελέστατο τρίποδα. Ένα άλλο είδος που γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη ήταν το επίγραμμα, με το οποίο ασχολήθηκαν πολλοί μεγάλοι ποιητές, κυρίως για να τιμήσουν τους νεκρούς των περσικών πολέμων.

Ιστοριογραφία

Ο 5ος αι. είναι σημαντικός και για την γένεση της ιστοριογραφίας. Το έργο των Ιώνων λογογράφων είχε θέσει τις βάσεις την καταγραφή ιστορικών γεγονότων, αλλά το πρώτο βήμα προς την αναζήτηση των αιτιακών σχέσεων που καθορίζουν τις ιστορικές εξελίξεις, το έκανε ο Ηρόδοτος (485-περ.420 π.Χ.), που χαρακτηρίστηκε από τον Κικέρωνα πατέρας της ιστορίας.^[37] Οι *Ιστορία* του Ηροδότου έχει θέμα τους περσικούς πολέμους αλλά η εξιστόρηση ξεκινά από τα κατά τον Ηρόδοτο αίτια τους, δηλαδή την προαιώνια έχθρα Ευρώπης και Ασίας που ξεκίνησε από αρπαγές γυναικών.^[38] Ο συγγραφέας όμως δεν περιορίζεται στα ιστορικά γεγονότα: ακολουθώντας την παράδοση των λογογράφων, εμπλουτίζει το έργο του με πλούσιο γεωγραφικό και εθνολογικό υλικό για τους λαούς της ανατολικής Μεσογείου, που είχε συλλέξει στα πολυάριθμα ταξίδια του. Μία από τις κεντρικές ιδέες που διατρέχουν το έργο του είναι η άποψη ότι οι θεοί ρυθμίζουν την τύχη των ανθρώπων και τιμωρούν όσους διαπράττουν *ὑβριν*, δηλαδή συμπεριφέρονται χωρίς μέτρο και σεβασμό.^[39] Ένα ακόμη σημαντικότερο βήμα προς την ανάπτυξη της ιστοριογραφίας γίνεται από τον Θουκυδίδη (περ. 460-407 π.Χ.), ιστορικό του πελοποννησιακού πολέμου. Διακρίνεται για το λιτό αλλά και πυκνό ύφος του, την αυστηρή και δίκαιη κρίση του, την τεκμηριωμένη αφήγησή του, την ορθολογική θεώρηση των πραγμάτων και των προσώπων και τη χρονολογική ακρίβεια.^[40] Την ημιτελή εξιστόρηση του Πελοποννησιακού πολέμου που άφησε ο Θουκυδίδης ανέλαβε να συνεχίσει ο Ξενοφών (περ. 430-350 π.Χ.), στα *Ελληνικά* του. Συνέγραψε και ένα άλλο ιστορικό έργο, το *Κύρου ανάβασις*, που αφηγείται την εκστρατεία του Κύρου για να καταλάβει το θρόνο της Περσίας. Ο Ξενοφώντας άφησε και άλλα έργα, πολιτικά και φιλοσοφικά.

Άλλοι ιστορικοί του 4ου αι. ήταν ο Κτησίας, που ασχολήθηκε κυρίως με την περσική ιστορία, αφού είχε ζήσει πολλά χρόνια στην αυλή των Περσών βασιλέων ως γιατρός, ο Θεόπομπος ο Χίος, που συνέχισε το έργο του Θουκυδίδη εξιστορώντας μέχρι τη ναυμαχία της Κνίδου το 394 π.Χ. και εξιστόρησε επίσης τη βασιλεία του Φιλίππου Β' στα *Φιλιππικά*, ο Έφορος, που επιχείρησε να γράψει παγκόσμια ιστορία, ο Φίλιστος, που κατέγραψε την ιστορία των Συρακουσών. Από την ίδια εποχή έχουμε και το πρώτο σύγγραμμα περί πολεμικής τεχνικής, που έγραψε ο Αινείας ο τακτικός (*τακτικόν υπόμνημα περί του πώς χρη πολιορκουμένους αντέχειν*), του οποίου έχει σωθεί επιτομή, και ήταν τμήμα μεγαλύτερου έργου που επίσης δε σώζεται (*περί των στρατηγικών υπομνήματα*) αλλά μνημονεύεται από τον Πολύβιο. Γενικό χαρακτηριστικό της ιστοριογραφίας του 4ου αι. είναι η έντονη επίδραση της ρητορικής στο ύφος αλλά και η τάση για εντυπωσιασμό των αναγνωστών με θεατρική οργάνωση του υλικού.^[41]

Η ανάπτυξη της ρητορικής

Ένα άλλο είδος του λόγου που οι βάση για την ανάπτυξή του τέθηκε τον 5ο αι. ήταν η ρητορική, δηλαδή η τέχνη του λόγου. Η ευγλωττία βεβαίως ήταν μία από τις αρετές του αριστοκρατικού ιδεώδους που διαφαίνεται ήδη στην *Ιλιάδα*, αλλά η ανάπτυξη του δημοκρατικού πολιτεύματος, με τη Βουλή και τα δικαστήρια όπου η πειθώ ήταν αναγκαία για όποιον επιδίωκε να ισχυροποιήσει τις απόψεις του, δημιούργησε τις συνθήκες για να αναπτυχθεί η ρητορική τέχνη.^[42] Οι πρώτοι δάσκαλοι ρητορικής ήταν οι Συρακούσιοι Κόραξ και Τεισίας. Από αυτούς προήλθε και το πρώτο διδακτικό βιβλίο ρητορικής.^[43] Στην Αθήνα η ρητορική έγινε γνωστή με τον Γοργία και βρήκε γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθεί όχι μόνο εξαιτίας των αναγκών του πολιτεύματος, αλλά και επειδή συνδεόταν με τις πνευματικές αναζητήσεις της σοφιστικής.

Οι ρητορικοί λόγοι, ανάλογα με την περίπτωση στην οποία εκφωνούνται, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες, που έχουν καθιερωθεί από τον Αριστοτέλη: τους *συμβουλευτικούς*, δηλαδή τους λόγους που εκφωνούνται κυρίως στην εκκλησία του δήμου και έχουν κυρίως πολιτικό περιεχόμενο, τους *δικανικούς*, που προορίζονται για τα δικαστήρια (οι πολίτες συνήθως ανέθεται σε «λογογράφους» τη σύνθεση των λόγων με τους οποίους διατύπωναν κατηγορίες ή υπερασπίζονταν τον εαυτό τους) και τους *επιδεικτικούς*, που εκφωνούνταν σε κοινωνικές εκδηλώσεις και τελετές (γιορτές, επιμνημόσυνες τελετές κ.α.). Μετά την εκφώνησή τους, οι λόγοι δημοσιεύονταν.

Από τους γραμματικούς και μάλιστα τους Περγαμηνούς συντάχτηκε πιθανότατα κατά το 125 π.Χ. ο κανόνας των δέκα αττικών ρητόρων, που ήταν οι παρακάτω: Αντιφών, Ανδοκίδης, Λυσίας, Ισοκράτης, Ισαίος, Αισχίνης, Δημοσθένης, Υπερείδης, Λυκούργος, Δείναρχος. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της δικανικής ρητορικής ήταν ο Λυσίας,^[44] που έγραψε λόγους για υποθέσεις πολλών ιδιωτών. Ο Ισοκράτης ήταν σημαντικός εκπρόσωπος του επιδεικτικού γένους (*Παναθηναϊκός*, *Παναθηναϊκός*, *Περί ειρήνης* κ.α.), στους οποίους υποστήριξε την πανελλήνια ιδέα, δηλαδή μια πανελλήνια σύμπραξη για την αντιμετώπιση της περσικής απειλής, για την ηγεσία της οποίας θεωρούσε κατάλληλο τον Φίλιππο.^[45] Ήταν σημαντικός ρητοροδιδάσκαλος και ανάμεσα στους μαθητές του ήταν ο Σπείσιππος, οι ιστορικοί Θεόπομπος και Έφορος και οι ρήτορες Ισαίος, Λυκούργος και Υπερείδης. Τον 4ο η συμβουλευτική ρητορική ανθεί και παίζει ρόλο στην πολιτική διαμάχη σχετικά με τη στάση των Αθηναίων απέναντι στην ισχυροποίηση του Μακεδονικού βασιλείου. Σημαντικότερος εκφραστής της αντιμακεδονικής παράταξης είναι ο Δημοσθένης.^[46]

Φιλοσοφία

Ο αιώνας μετά τους περσικούς πολέμους έχει χαρακτηριστεί αιώνας του διαφωτισμού, εξαιτίας της ορθολογικής προσέγγισης στην εξέταση του ανθρώπου και του κόσμου.^[47] Τα ενδιαφέροντα της φιλοσοφίας αυτή την εποχή απομακρύνονται από τις προγενέστερες κοσμολογικές απορίες για τη γένεση και τη δομή του σύμπαντος και στρέφονται στη μελέτη του ανθρώπου και τη σχέση του με το κοινωνικό περιβάλλον, σε θέματα όπως η ηθική και η κατάκτηση της γνώσης.^[48] Οι σοφιστές, που δίδασκαν θέματα αρετής, πολιτικής αποτελεσματικότητας και τεχνικής του λόγου, με πρωτεργάτη τον Πρωταγόρα, αντιμετώπισαν με σκεπτικισμό πολλές από τις παραδεδομένες ηθικές και πνευματικές αρχές, αφού διεκήρυτταν ότι δεν υπάρχει καμία απόλυτη αλήθεια και ότι μέτρο κρίσης για το κάθε τι είναι ο άνθρωπος.^[49] Επίσης έχοντας στο επίκεντρο των αναζητήσεών του τον άνθρωπο, αλλά σε αντίθεση με τον σκεπτικισμό των σοφιστών, ο Σωκράτης αναζητούσε το ηθικά αγαθό και ως θεωρητικό κανόνα αλλά και ως έμπρακτη πραγμάτωση και στις συζητήσεις του έδινε μεγάλη σημασία στην εξαγωγή ορισμών για κάθε έννοια.^[48] Η μέθοδος της συνομιλίας του ήταν *ελεγκτική*, δηλαδή στόχευε να καταδείξει στο συνομιλητή του τις εσφαλμένες πεποιθήσεις του, και ο ίδιος την ονόμαζε *μαιευτική*, επειδή επιδίωκε με τις κατάλληλες ερωτήσεις να τον προς την αλήθεια.^[50] Οπαδός του Σωκράτη ήταν ο Πλάτων, και έκανε τον «δάσκαλό» του πρωταγωνιστή σε πολλούς από τους διαλόγους του. Ο Πλάτων συνδύαζε τη συγγραφή με την ενεργό δράση, σε διδακτικό αλλά και πολιτικό επίπεδο. Ίδρυσε και διηύθυνε την Ακαδημία και δοκίμασε να εφαρμόσει τις πολιτικές του θεωρίες στις Συρακούσες, όπου ο τύραννος Διονύσιος Β΄ είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία, όμως η απόπειρά του απέτυχε εξαιτίας των

εσωτερικών πολιτικών διαμαχών. Οι διάλογοι του Σωκράτη πραγματεύονται πολλά θέματα, όπως η αθανασία της ψυχής, η αρετή, ο έρωτας, η δικαιοσύνη, η ιδανική πολιτεία. Μέλος της Ακαδημίας ήταν ο Αριστοτέλης, που στη συνέχεια ίδρυσε δική του σχολή, το Λύκειον. Η διδασκαλία του και τα γραπτά του, που προέρχονται από το υλικό των μαθημάτων του, κάλυπταν πάρα πολλά γνωστικά πεδία: λογική, φυσικός κόσμος, φιλολογία, ανθρωπολογία, ηθική και πολιτική.

Ελληνιστική εποχή

Κατά την ελληνιστική εποχή πολλαπλασιάζονται τα πνευματικά κέντρα, καθώς στα νέα βασίλεια που ιδρύονται οι μονάρχες επιδιώκουν να προσελκύσουν στις αυλές τους λογοτέχνες, φιλοσόφους και άλλους λογίους.^[51] Στην Αθήνα συνεχίζεται η φιλοσοφική δραστηριότητα, η Ακαδημία και το Λύκειον συνεχίζουν να λειτουργούν, ενώ ιδρύονται τρεις ακόμη σχολές, η Στοά του Ζήνωνος, ο Κήπος του Επικούρου και η σχολή των σκεπτικών του Πύρρωνος. Με εξαίρεση την τελευταία αναλαμπή του θεάτρου, την νέα κωμωδία, η δραματική τέχνη παρακμάζει οριστικά.^[52] Την ίδια εποχή όμως ανανεώνεται η λυρική και η επική ποίηση, με ποιητές όπως ο Καλλίμαχος και ο Απολλώνιος ο Ρόδιος. Ακόμη, παρατηρείται στροφή της λογοτεχνίας προς την αστική καθημερινή ζωή, στη νέα κωμωδία και τους μιμιάμβους, αλλά και ένα νέο ενδιαφέρον για το φυσικό περιβάλλον που παρουσιάζεται εξιδανικευμένο στη βουκολική ποίηση.^[53] Το σημαντικότερο όμως χαρακτηριστικό της ελληνιστικής εποχής είναι η πολυμάθεια.^[54] Στα πνευματικά ιδρύματα που λειτουργούν σε μεγάλα κέντρα, την Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια, την Πέργαμο, που τα πιο φημισμένα είναι το Μουσείο και η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, συγκεντρώνεται και καταγράφεται το σύνολο της πνευματικής παραγωγής, που μελετάται, εκδίδεται και σχολιάζεται από σημαντικούς λογίους.

Η ποίηση στα νέα πνευματικά κέντρα

Η ποίηση που αναπτύχθηκε στα νέα πνευματικά κέντρα, και ιδίως την Αλεξάνδρεια, ήταν ποίηση που προοριζόταν για ένα στενό κύκλο ανθρώπων με υψηλή μόρφωση, και σχετιζόταν στενά με τους αυλικούς κύκλους.^[55] Οι σημαντικότεροι ποιητές της περιόδου είναι ο Καλλίμαχος, ο Απολλώνιος ο Ρόδιος και ο Θεόκριτος. Ο **Καλλίμαχος** είχε πλούσιο φιλολογικό και ποιητικό έργο. Συγκέντρωσε τις βιογραφίες και τους τίτλους των έργων όλων των προγενέστερων συγγραφέων, έγραψε επιστημονικές διατριβές και ασχολήθηκε με πολλά ποιητικά είδη. Από το ποιητικό του έργο έχουν χαθεί τα περισσότερα, εκτός από έξι ύμνους για θεούς, οι οποίοι αξιολογούνται με πρωτοτυπία την ομηρική γλώσσα, το ύφος και το μέτρο.^[56] Ο **Θεόκριτος** εγκαινίασε ένα νέο λογοτεχνικό είδος, την ποιμενική ποίηση, και αν και δεν έγραψε πολλά, άσκησε μεγάλη επίδραση στους μεταγενεστέρους.^[57] Τα έργα του, σύντομα ποιήματα που από τους φιλόλογους ονομάστηκαν ειδύλλια, δεν έχουν όλα ποιμενικό περιεχόμενο. Άλλα διαδραματίζονται σε αστικό περιβάλλον και άλλα έχουν μυθολογικό θέμα.^[58] Ο **Απολλώνιος** έγραψε επική ποίηση, τα *Αργοναυτικά*, το μόνο έπος που έχει σωθεί ολόκληρο μετά τον Όμηρο, και το οποίο εξιστορεί την αργοναυτική εκστρατεία. Την ίδια εποχή γράφτηκαν και άλλα έπη, που όμως δεν έχουν σωθεί.

Κατά την ελληνιστική εποχή γνωρίζει μεγάλη άνθηση και το **επίγραμμα**, που αυτονομείται από την παραδοσιακή λειτουργία του ως αφιερώματος και επιγραφής σε επιτύμβια στήλη.^[59] Τα επιγράμματα έχουν ποικίλα θέματα: ερωτικά, συμποτικά, περιγραφές της φύσης, κριτική έργων τέχνης κ.α. Ένα άλλο είδος που καλλιεργήθηκε ήταν ο **μίμος**, ποίημα που απεικονίζει ρεαλιστικά σκηνές της καθημερινής ζωής. Υπήρχαν πολλές μορφές μίμων: απαγγελόμενοι ή τραγουδιστοί, πεζοί και ποιητικοί, απαγγελόμενοι ή εκτελούμενοι σκηνικά. Σημαντικός εκπρόσωπος του είδους ήταν ο Ηρώνας, του οποίου έχουν σωθεί 8 *μιμιάμβοι*, με πρωταγωνιστές μορφές όπως η μεσίτρια που προσπαθεί να ωθήσει μία παντρεμένη σε εξωσυγγυλική σχέση, ο προαγωγός που κατηγορεί έναν πελάτη, η μητέρα που ζητάει από τον δάσκαλο να τιμωρήσει τον άτακτο γιο της κ.α. Οι μιμιάμβοι του Ηρώνα δεν προοριζόνταν για σκηνική αναπαράσταση.^[60]

Ιστοριογραφία

Στην ιστοριογραφία της ελληνιστικής εποχής συνεχίζονται οι δύο αντίθετες τάσεις που εμφανίστηκαν τον 4ο αι. π.Χ.: από τη μία πλευρά οι ιστοριογράφοι που ενδιαφέρονταν πρωτίστως για την ιστορική αλήθεια και την ωφέλεια του αναγνώστη και από την άλλη οι συγγραφείς που απέβλεπαν κυρίως στην τέρψη και τον εντυπωσιασμό των αναγνωστών.^[61] Στην πρώτη ομάδα ξεχωρίζει η μορφή του Πολύβιου από τη Μεγαλόπολη της Αρκαδίας, που έγραψε ιστορία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Πολλοί ιστορικοί συνέγραψαν ιστορίες της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αλλά σώθηκαν ελάχιστα αποσπάσματα από αυτές. Μεγαλύτερα τμήματα έχουν σωθεί από την ιστορία που έγραψε ο Πτολεμαίος Α΄, την οποία χρησιμοποίησε ως πηγή ο Αρριανός.^[62] Άλλοι ιστορικοί συνέθεσαν συμπλήματα παλαιότερων ιστοριογραφικών έργων. Ο πιο γνωστός από αυτούς είναι ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, που συνέγραψε παγκόσμια ιστορία, από την μυθολογική εποχή έως την κατάκτηση της Βρετανίας από τον Καίσαρα. Την ίδια εποχή γνώρισε άνθηση η συγγραφή τοπικών ιστοριών, όπως του Νεάνθη από την Κύζικο, του Μέμνονος από την Ηράκλεια του Πόντου, του Φιλόχορου από την Αττική κ.α. Ακόμη, γράφτηκαν έργα με γεωγραφικές, ιστορικές και εθνολογικές πληροφορίες για τους λαούς της ανατολής, όπως ο *Περίπλους* του Νεάρχου, ναύαρχου του Μ. Αλεξάνδρου, που δεν σώζεται σήμερα αλλά ήταν γνωστός στον Αρριανό και τον Στράβωνα.^[63]

Νέα κωμωδία

{ {Κύριο} Νέα κωμωδία Στην Αττική, αλλά και σε άλλες περιοχές, το δράμα γνωρίζει μια τελευταία ανάκαμψη με τη νέα κωμωδία. Οι εξελίξεις που είχαν αρχίσει τον 4ο αι. με τη μέση κωμωδία συνεχίζονται και η νέα δραματική μορφή που διαμορφώνεται διαδραματίζεται σε αστικό περιβάλλον, δεν έχει επικαιρικό χαρακτήρα και στηρίζεται σε περίπλοκες υποθέσεις και στα τυπικά πρόσωπα που είχαν εμφανιστεί στη μέση κωμωδία. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος είναι ο Μένανδρος. Άλλοι σημαντικοί ποιητές είναι ο **Φιλήμων**, ο **Δίφιλος**, ο **Ποσειδίππος**, ο **Φιλιππίδης**. Αρκετές κωμωδίες επηρέασαν τους ρωμαίους κωμικούς ποιητές (κυρίως τον Πλάτο και τον Τερέντιο).

Φιλοσοφία

Η Αθήνα παραμένει το κέντρο της φιλοσοφικής παραγωγής. Κατά την ελληνιστική περίοδο οι φιλόσοφοι εγκαταλείπουν την ενασχόληση με θέματα του φυσικού κόσμου και στρέφουν την προσοχή τους κυρίως στο άτομο, χωρίς ενδιαφέρον για τα πολιτικά προβλήματα: «Σε έναν ταρασσομένο κόσμο από τις πολιτικές ανακατατάξεις και υποκείμενο σε απότομες αλλαγές της τύχης θέλουν κατ' αρχήν να διδάξουν τους ανθρώπους πώς να ανθίστανται στις πιέσεις των εξωτερικών συνθηκών και να υπερνικούν τα πάθη τους. Η επιζήτηση της "αταραξίας" (ανυπαρξία ανησυχιών) και της "απάθειας" (απουσία πάθους) αποτελεί κοινό τόπο σε όλες τις φιλοσοφικές σχολές».^[64]

Παράλληλα με την Ακαδημία και το Λύκειο, που συνεχίζουν να λειτουργούν, αναπτύσσονται νέα φιλοσοφικά συστήματα. Οι **κυνικοί** αμφισβητούν κάθε παραδεδομένη αξία και προτείνουν την επιστροφή στη φύση. Από τους κύκλους των κυνικών προέρχονται και δύο λογοτεχνικά είδη με μεγάλη εξάπλωση, ο «διατριβή», δηλαδή μια φανταστική συνομιλία με στόχο την ηθική διδασκαλία, και η σάτιρα, που αναμειγνύει το κωμικό με το σοβαρό για να γελοιοποιήσει σοβαρά θέματα.^[65] Ο Επίκουρος ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, τον **Κήπο**, που άσκησε μεγάλη επίδραση τους επόμενους αιώνες. Η ανθρώπινη ευτυχία, σύμφωνα με τις αρχές του επικουρισμού, ταυτίζεται με την ηδονή, που εννοείται ως απουσία οδύνης και αταραξία και επιτυγχάνεται με μια απλή ζωή, την ικανοποίηση των βασικών αναγκών και την τήρηση αρχών όπως το μέτρο και η δικαιοσύνη.^[66] Ο Ζήνων ήταν ιδρυτής μιας άλλης σχολής, της **Στωάς**, από την οποία ονομάστηκαν και οι εκπρόσωποι του φιλοσοφικού κινήματος: **στωικοί**. Για τους στωικούς, ο δρόμος προς την ηρεμία και την αταραξία δεν είναι οι ηδονές, αλλά η αρετή, και η φιλοσοφία το μέσο που μπορεί να υποδείξει την ενάρετη ζωή.^[67] Οι σκεπτικοί, εκπρόσωποι του σκεπτικισμού που αναπτύχθηκε από τον Πύρρωνα, πιστεύουν ότι δεν υπάρχει κριτήριο που μπορεί να καθορίσει τι είναι αλήθεια ή ψέμα και αν γνωρίζουμε με βεβαιότητα κάτι ή

όχι, γι' αυτό για να εξασφαλίσει κανείς την αταραξία θα πρέπει να αποφεύγει να εκφέρει κρίσεις και έτσι δεν θα κυριαρχείται από την πλάνη ότι πιστεύει ή γνωρίζει την αλήθεια.^[68]

Αυτοκρατορική εποχή

Μετά τη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ. ολοκληρώνεται η ρωμαϊκή κατάκτηση των ελληνικών περιοχών. Η ελληνική γλώσσα και γραμματεία όμως ελκύει το ενδιαφέρον των καλλιεργημένων τάξεων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η ελληνική γλώσσα κυριαρχεί στην παιδεία της εποχής και η γνώση και η καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων επεκτείνεται σε όλες τις περιοχές της αυτοκρατορίας.^[69] Τα πνευματικά χαρακτηριστικά της εποχής μπορούν να συνοψιστούν στα συγγενή ρεύματα του **κλασικισμού** και του **αττικισμού**, δηλαδή στη μίμηση των προτύπων της κλασικής εποχής και ως προς τη γλώσσα ειδικότερα της αττικής διαλέκτου του 5ου και 4ου αι. και αργότερα στη νέα άνθηση της ρητορικής, που είναι γνωστή ως **δεύτερη σοφιστική**. Η ποίηση παρακαμάζει και καλλιεργείται κυρίως η πεζογραφία, ενώ εμφανίζεται και ένα νέο είδος, που θα ασκήσει σημαντική επίδραση στη σύγχρονη λογοτεχνία, το μυθιστόρημα.^[70]

Ποίηση

Το επίγραμμα συνέχισε να είναι δημοφιλές ποιητικό είδος και σώζονται αρκετά ονόματα ποιητών, όπως ο Κριναγόρας από τη Μυτιλήνη, ο Φίλιππος και ο Αντίπατρος από τη Θεσσαλονίκη, ο Αντίφιλος από το Βυζάντιο, ο Λεωνίδας από την Αλεξάνδρεια και ο Νικόδημος από την Ηράκλεια. Οι δύο τελευταίοι έγραψαν παιγνιώδη επιγράμματα: ο Λεωνίδας έγραψε τα *ισόψηφα*, επιγράμματα που αν τα γράμματά τους αντιστοιχιστούν σε αριθμούς δίνουν το ίδιο άθροισμα, και ο Νικόδημος τα *ανακυκλωτικά*, που μπορούν να διαβαστούν κανονικά και ανάποδα.^[71] Γράφτηκαν επίσης ύμνοι, μία ομάδα από τους οποίους είναι 87 ορφικοί ύμνοι για διάφορους θεούς. Μια άλλη σημαντική ομάδα είναι η συλλογή των ποιημάτων που είναι γνωστά ως «ανακρέοντεια», επειδή ακολουθούν τη θεματική και την τεχνοτροπία του Ανακρέοντα, εξυμνώντας τον έρωτα, τη διασκέδαση και το κρασί. Συντέθηκαν ακόμη αρκετά ιστορικά και μυθολογικά έπη, που σήμερα δεν σώζονται, και αρκετά διδακτικά έπη, γνωστότερα από τα οποία είναι τα *Αλιευτικά* του Οππιανού, τα *Κυνηγετικά* και άλλα χαμένα με ποικίλα εγκυκλοπαιδικά θέματα (λίθοι, πουλιά, ασθένειες κ.α.).

Πεζογραφία

Πολυγραφότατος συγγραφέας της ελληνορωμαϊκής περιόδου ήταν ο Βοιωτός Πλούταρχος, που άφησε πλούσιο έργο ιστοριογραφικό και φιλοσοφικό. Στην ιστοριογραφία συνεισέφερε τους *Παράλληλους Βίους*, δηλαδή βιογραφίες σημαντικών προσωπικοτήτων της ελληνικής και ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που εξετάζονται κατά ζεύγη, και στη φιλοσοφία ένα σύνολο ποικίλων συγγραμμάτων που είναι γνωστά ως *Ηθικά* και καλύπτουν ευρύτητα θεμάτων, φιλοσοφικών, φυσιογνωστικών, κοινωνικών κ.α. σε ποικίλες λογοτεχνικές μορφές (διάλογοι, διατριβές, πραγματείες, αφηγήσεις, λόγοι).

Πολλοί ιστορικοί ασχολήθηκαν με διάφορες όψεις της ρωμαϊκής ιστορίας: ο Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς (1ος αι. π.Χ./1ος μ.Χ.) συνέγραψε τη *Ρωμαϊκή αρχαιολογία*, από την ίδρυση της Ρώμης έως τον πρώτο Καρχηδονιακό πόλεμο. Ο Φλάβιος Ιώσηπος (περ. 37-100 μ.Χ.) έγραψε την *Ιστορία ιουδαϊκού πολέμου προς Ρωμαίους* και άλλα θέματα σχετικά με την ιουδαϊκή ιστορία. Ο Αππιανός (90-165 μ.Χ.) έγραψε την ιστορία της Ρώμης από τη μυθολογική περίοδο έως την εποχή του. Ο Δίων Κάσσιος (163-235 μ.Χ.) κάλυψε την ιστορία της Ρώμης μέχρι το 229 μ.Χ. και ο Ηρωδιανός (2ος/3ος αι. μ.Χ.) την περίοδο μετά το θάνατο του Μάρκου Αυρήλιου. Ο Αρριανός (95-175 μ.Χ.) έγραψε πολλά ιστορικά έργα, ανάμεσα στα οποία και την εξιστόρηση της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, *Αλεξάνδρου ανάβασις*.

Από την ίδια περίοδο έχουμε σειρά έργων που καλύπτουν διάφορα εγκυκλοπαιδικής φύσης θέματα. Ο Αρτεμίδωρος (2ος αι. μ.Χ.) έγραψε *Ονειροκριτικά*, *Οιονοσκοπικά* και *Χειρομαντικά*, από τα οποία σώθηκαν μόνο τα πρώτα. Ο Αθήναιος (2ος/3ος μ.Χ.) έγραψε τους *Δειπνοσοφιστές*, όπου περιγράφει ένα συμπόσιο στο οποίο συμμετέχουν σοφοί, ποιητές, νομικοί, φιλόσοφοι, γιατροί, και συζητούν για πολλά θέματα, κυρίως όμως

ζητήματα διατροφικά. Η *Ελλάδος περιήγησις* του Πανσανία παρουσιάζει περιοχές της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου, με αναφορές στην ιστορία, τα μνημεία, τους μύθους και τις παραδόσεις τους. Δύο άλλες αφηγήσεις ασχολούνται με τον Τρωικό πόλεμο. Ο Δίκτυς από την Κρήτη έγραψε την *εφημερίδα του Τρωικού πολέμου*, που υποτίθεται ότι είναι ημερολογιακή καταγραφή των γεγονότων από κάποιον που έλαβε μέρος σε αυτά. Ο Δάρης από τη Φρυγία έγραψε για την άλωση της Τροίας από την οπτική των Τρώων, με ανθομηρική στάση. Και τα δύο κείμενα σώθηκαν σε μεταγενέστερες λατινικές διασκευές/μεταφράσεις και αποτέλεσαν το υλικό για το μεσαιωνικό *Roman de Troie* του Benoît de Sainte-More.^[72]

Πηγές

- Η αρχική έκδοση του άρθρου είχε βασιστεί σε αντίστοιχο άρθρο της Live-Pedia, δημοσιευμένο με την GFDL.

Αναφορές

- [1] Φ.Ι. Κακριδής, *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη 2005, 18.
- [12] Lesky, σελ. 184-185.
- [13] Lesky, σελ. 174.
- [14] Lesky, σελ. 199.
- [15] Lesky, σελ. 200.
- [16] Κακριδής, σελ. 66
- [17] Lesky, σελ. 221-222.
- [18] Κακριδής, σελ. 55.
- [19] Κακριδής, σελ. 57-58.
- [20] Lesky, σελ. 273.
- [21] Κακριδής, σελ. 59.
- [22] Κακριδής, σελ. 107.
- [23] Lesky, σελ. 301.
- [24] Κακριδής, σελ. 67.
- [25] Lesky, σελ. 268.
- [26] Lesky, σελ. 328-330.
- [27] Lesky, σελ. 336.
- [28] Κακριδής, σελ. 177.
- [29] Κακριδής, σελ. 112.
- [30] Κακριδής, σελ. 88.
- [31] Lesky, 577-580.
- [32] Κακριδής, σελ. 134.
- [33] Lesky, σελ. 593.
- [34] Κακριδής, σελ. 132.
- [35] Lesky, σελ. 870
- [36] Lesky, σελ. 435.
- [37] Lesky, σελ. 455-6.
- [38] Lesky, σελ. 443.
- [39] Κακριδής, σελ. 151.
- [40] Κακριδής, σελ. 153.
- [41] Lesky, σελ. 859.
- [42] Lesky, σελ. 500.
- [43] Lesky, σελ. 501.
- [44] S. Saïd, M. Trédé, A. le Boulluec, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας*, μετάφρ. Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου, Δ. Τσιλιβέρδης, Β. Πόθου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001, τ. Α΄, σελ. 303.
- [45] Κακριδής, σελ. 142.
- [46] Κακριδής, σελ. 144.
- [47] P.E. Easterling - B.M.W. Knox, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μετάφρ. Ν. Κονομής, Χ. Γρίμπα, Μ. Κονομή, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1994, σελ. 623.
- [48] Lesky, σελ. 697-698.
- [49] Easterling - Knox, σελ. 625.
- [50] Κακριδής, σελ. 104.

- [51] Mossé, σελ. 452.
[52] Κακριδής, σελ. 235
[53] Κακριδής, σελ. 186.
[54] Mossé, σελ. 453.
[55] Easterling - Knox, σελ. 715.
[56] Κακριδής, σελ. 197-199.
[57] Lesky, σελ. 981.
[58] Κακριδής, σελ. 200-201.
[59] Lesky, σελ. 1005-1006.
[60] Lesky, σελ. 1018.
[61] Κακριδής, σελ. 209-210.
[62] Κακριδής, σελ. 206.
[63] Κακριδής, σελ. 211.
[64] Saïd - Trédé - le Boulluec, σελ. 113.
[65] Saïd - Trédé - le Boulluec, σελ. 117-119.
[66] Saïd - Trédé - le Boulluec, σελ. 123.
[67] Θ.Ν. Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ. 111.
[68] Πελεγρίνης, σελ. 125
[69] Saïd - Trédé - le Boulluec, σελ. 166.
[70] Saïd - Trédé - le Boulluec, σελ. 166.
[71] Κακριδής, σελ. 245.
[72] T. Hägg, *Το αρχαίο μυθιστόρημα*, μετάφρ. Τζ. Μαστοράκη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992, σελ. 183-184.

Πηγές άρθρων και Συνεισφέροντες

Αρχαία ελληνική λογοτεχνία Πηγή: <http://el.wikipedia.org/w/index.php?oldid=3609029> Συνεισφέροντες: *Αλέξανδρος, 96679247, Afberdos, Atlantia, Automaton, Christianna1219, Dada, Dead3y3, Diamond, Egmontaz, Elena153, Erud, Farofylakas, FocalPoint, Kostisl, MARKELOS, Nataly8, Nikosguard, Romanesco, Sotkil, Tomisti, Vagrand, Μυρμηγκάκι, 13 ανώνυμες επεξεργασίες

Άδεια

Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported
[//creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)